

Gerald McCann – Stephen McCloskey: Od lokálního ku globálnímu. Klíčové problémy rozvojových štúdií.

1. vydanie. Bratislava: Nadácia Pontis, 2011, 226 stran, ISBN 978-80-968229-3-4.

Diskuse o problematice mezinárodního rozvoje se v důsledku konce studené války, teroristických útoků z 11. září 2001 a v neposlední řadě globální ekonomické krize nebývale rozvinuly. To dokládá i množství odborných a populárních textů vydaných v uplynulých letech. Lavina zájmu se strhla jak o obecné koncepty rozvoje takřka inherentně obsahující povinnost Západu „pomáhat“, tak o dílčí témata zachycující velmi specifické problémy světa označovaného všeobecně jako rozvojový. Stejně jako teoretické přístupy k rozvoji, tak i řešení dílčích otázek vždy odrážejí rozdílné ideové a hodnotové předpoklady, které nutně determinují nástroje, jimiž se má kýženého stavu „rozvinutosti“ dosáhnout. Podobně i publikace *Od lokálního ku globálnímu: Klíčové problémy rozvojových štúdií* odráží specifická hodnotová východiska jednotlivých autorů podílejících se na knize, která v českém prostředí stále patří k ojedinělým. Ačkoliv na témata související s rozvojovými studiemi (ať již v teoretické, či praktické rovině) vyšlo velké množství prací, v České republice patří rozvojová problematika stále ještě k akademickým popelkám. Nelze proto než kvitovat s povděkem, dostane-li se českému (a v tomto případě zejména slovenskému) čtenářstvu do rukou publikace, která jej seznamuje v několika tematicky jasně zacílených kapitolách s vybranými problémy rozvojových studií, které do značné míry spojuje kritika vůči západnímu neoliberálnímu pohledu na rozvojový diskurz. Současně složení autorského týmu, jehož členové mají vedle akademického vzdělání také praxi z terénu, naznačuje možnost odlišného vnímání a interpretování některých problémů než jen v zažitých stereotypech, jichž se lidé pocházející výlučně z jednoho prostředí jen obtížně vyvarují.

Příklad původně anglicky psaného titulu je přepracovanou a doplněnou první verzí publikace vydané v roce 2003, přičemž předkládaná druhá verze chce reagovat na nové výzvy mezinárodního rozvoje související s klimatickými změnami, růstem cen potravin a globální ekonomickou krizí (s. 12). Vnitřní struktura knihy reflektuje zamýšlený záměr a rozděluje jednotlivá témata do čtyř částí sestávajících ze tří až pěti dílčích kapitol. Pozitivně lze hodnotit umístění přehledu literatury za každou kapitolou, díky čemuž si zájemce o daný problém snadno najde rozšiřující informace.

První část pojmenovaná „Rozvoj: Polemiky a definice“ poskytuje v první kapitole od Stephena McCloskeye stručný úvod do problematiky rozvoje včetně stručného nástinu možných alternativ k dominantnímu neoliberálnímu přístupu, který se dle autora definitivně zdiskreditoval v souvislosti s ekonomickou krizí odstartovanou rokem 2008. Není bez zajímavosti, že hlavní slovo dává McCloskey nevládním organizacím, kritizujícím dosavadní mezinárodní rozvojový řád a navrhuje jeho „komplexní reformu“ (s. 18). Kritika vůči (neo)liberalismu tvoří i jádro druhé kapitoly. Andy Storey představuje pomocí různých konceptů měření rozvoje odlišné přístupy k rozvoji jako takovému, a to od čistě ekonomického, vycházejícího z měření hrubého domácího/národního produktu (HDP/HNP), přes Dudleye Seerse, Amartyu Sena a koncept lidských možností až ke krátkému exkurzu do postrozvoje odmítajícího jakýkoliv způsob klasifikace a měření, neboť ty jsou vždy projevem dominance jejich tvůrce (s. 33). Tvrzení, že jakékoliv měření vždy slouží zájmům některé skupiny, pak vede k absolutní relativizaci všeho, k čemu se západní rozvojový diskurz ve valné většině upíral – tj. změřit, rozdělit a klasifikovat. V třetí kapitole první sekce, nazvané „Postupná globalizace justice: Mezinárodní trestní soud na rozcestí“, Paul Hainsworth stručně představuje vývoj mezinárodních norem v oblasti nastolování globální spravedlnosti. Za největší přínos lze považovat zarámování problematiky do historického kontextu a snahu naznačit některé paralely (a současně rozdíly)

mezi Norimberským tribunálem po druhé světové válce, *ad hoc* soudními tribunály pro bývalou Jugoslávii a Rwandu v devadesátých letech a konečně zřízením Mezinárodního trestního soudu (ICC) na základě Římského statutu. Poměrně ostré kritice je vystavena politika USA v čele s Georgem W. Bushem a jejich opakovaně odmítavý postoj vůči ICC, nicméně tento postoj je třeba chápat v kontextu knihy, která vychází z kritiky neoliberalismu, jehož ztělesněním jsou bezesporu Spojené státy americké. Mírné rozpaky budí zařazení této kapitoly do úvodní části knihy, vhodnější by bylo zařadit ji do poslední sekce věnované lidskému rozvoji.

Druhý oddíl pojmenovaný „Ekonomika rozvoje“ se souhrnně zabývá globálními finančními institucemi, jejichž chování způsobilo finanční krizi u nejméně rozvinutých států. Terčem kritiky se stávají především Mezinárodní měnový fond a Světová banka, jež určováním pravidel pro poskytování půjček nejchudším státům vytvářejí fakticky prostředí dluhové pasti, do níž tyto země nezadržitelně padají. Joanne McGarryová v kapitole „Perspektivy moci: Analýza systému“ poukazuje na to, že vyspělé západní země nedodržují závazek ohledně výše poskytované pomoci (výši 0,7 % HDP poskytují jen Norsko, Švédsko, Dánsko a Nizozemsko), přičemž dosažení stanoveného limitu se kvůli hospodářské recesi odsunulo na neurčito. Zajímavý postřeh představuje návrh zapojit do systému poskytování pomoci ve větší míře aktéry občanské společnosti, kteří jsou schopni zvýšit efektivitu rozvoje prostřednictvím lepší kontroly (s. 61–62). Ačkoliv inkorporování občanských sdružení lze v obecné míře podporovat, nabízí se otázka, jakým způsobem se vyrovnat se vzájemně si konkurujícími uskupeními či s těmi, která budou prosazovat radikálně odlišná stanoviska od postojů vlád přijímajících zemí. Lze jít až ke zpochybnění centrálních autorit, které tradičně představují hlavního partnera pro donory? A pokud ano, nedojde ke zpochybnění státu jako takového a jeho nejdůležitějších rolí? Kapitoly Denise O’Hearna a Nesy Ní Chasaideové pojednávají o historických kořenech dnešního neoliberalního řádu (O’Hearn) a vzniku dluhové krize (Ní Chasaideová). Za klíčové jsou považovány myšlenky Davida Ricarda a jeho teorie komparativních výhod, jehož principy daly zbohatnout západní Evropě, což vedlo k legitimizaci tohoto modelu a jeho pokusům o přenos do mimoevropských oblastí. Se zajímavou poznámkou se setkáme na straně 71, kde se poukazuje na problematiku duševního vlastnictví na půdě Světové obchodní organizace (WTO). Zatímco proklamovaným heslem WTO je podpora obchodnímu liberalismu a odmítání všech forem protekcionismu, faktická institucionalizace duševního vlastnictví chrání ekonomicky nejvýnosnější odvětví, jež jsou ovládány nadnárodními korporacemi sídlícími na Západě. Uvedená poznámka má poměrně zajímavé souvislosti v realitě mezinárodního systému, kde se obchod s nelicencovaným zbožím (typicky například s anti-retrovirálními léky) stal vítaným zdrojem příjmů některých z takzvaných nově se industrializujících zemí. Komentář si také zaslouží příspěvek Ní Chasaideové, která poukazuje na problém mezinárodního dluhu a nutnost jeho odpuštění. Ačkoliv lze jen obtížně zpochybnit tvrzení, že kolonialismus determinoval vývoj v mimoevropském světě (s. 81), považovat jej za hlavní důvod, proč si země Jihu začaly brát úvěry, je sporné. Jistě odlišné mínění by měli například stoupenci kulturního determinismu či autoři poukazující na konfliktní potenciál mimoevropských regionů existující ještě *před* příchodem Evropanů. Stejně tak návrhy na oddlužení je nutné podrobit kritice, neboť neexistuje záruka, že by jednou oddlužené země změnily způsob hospodaření s veřejnými prostředky a nespady by do dluhové pasti znovu. Obecně je na tomto místě třeba konstatovat, že autor s autorkou kritizují západní pojetí rozvoje a zadlužení nejchudších zemí přičítají na vrub nezodpovědné (či dokonce vykořisťovatelské) politice Západu, žádným významnějším způsobem nereflektují *vnitřní problémy*, s nimiž se řada příjemců potýká. Zmíňme například neopatriotismus, který je vážnou překážkou rozvoje a jehož existenci nelze výhradně spojovat s nezodpovědnou západní politikou v době (de)kolonizace.

Třetí část, nazvaná „Rozvojová politika“, obsahuje čtyři kapitoly. První z nich, kterou napsal M. Satish Kumar, zachycuje vztah mezi klimatickými změnami a rozvojem. Její

přínos tkví především ve stručném, jasném a obsahově hodnotném pojednání o vzájemné provázanosti mezi oběma jevy. Podobně informativní charakter má i další text od Geralda McCanna, nazvaný „Evropa, ‚partnerství‘ a koloniální dědictví“, jenž představuje stručný vývoj rozvojových vztahů Evropské unie (EU) od podpisu Římských smluv přes dohody z Yaoundé, Lomé a Cotonou. McCann velmi dobře poukazuje na jeden z paradoxů evropské rozvojové politiky: na jedné straně EU podmiňuje spolupráci liberalizací a odstraňováním celních překážek v rozvojových zemích, na druhé straně EU uplatňuje vůči vlastním členům výrazný protekcionismus a ochranu společné zemědělské politiky (s. 106). Kritika evropské rozvojové politiky je ve světle této poznámky více než namístě a naznačuje jedno ze slabých míst jejího ospravedlňování. Devátá kapitola pojednává o (ne)dosažování Rozvojových cílů tisíciletí (MDGs) v prostředí subsaharské Afriky, přičemž platí, že MDGs jsou chápány jako dobře zvolený cíl, jehož naplnění je jednoznačně žádoucí a potřebné. Autor Chrispin R. Matenga naznačuje, že se jejich reálné dosažení v prostoru subsaharské Afriky nedaří, a volá po odpuštění dluhů jako nutném předpokladu pro nastartování rozvoje. Varuje též před neochotou Západu vynakládat dostatečné prostředky na rozvoj v souvislosti s globální recesí. Skutečnost, že Rozvojové cíle tisíciletí jsou chápány jako dobře formulované zásady, nutí k zamyšlení. Nejde i v tomto případě jen o strategii vykonstruovanou Západem vůči rozvojovému světu, které chybí lokální kontext? Není to jen další z řady velkých plánů, podobně jako tomu vždy bylo od konce druhé světové války, kdy jednotlivé dekády rozvoje ovládly snahy o globální boj s chudobou, o prosazení velkých zemědělských projektů či o tolik kritizované neoliberalní reformy? Třetí sekci uzavírá stať Maeve Taylorové, nazvaná výstižně „Rod a rozvoj“. Ačkoliv text výrazněji nereflektuje feministické teorie jako takové, podává poměrně dobrý obraz o vztahu mezi oběma fenomény a díky množství konkrétních informací dodává důležitým tvrzením faktické argumenty.

Závěrečnou sekci „Lidský rozvoj“ reprezentují spolu se závěrem celé knihy čtyři tematické kapitoly. První od Ronalda Muncka pojednává o zajímavém a v českém prostředí nedostatečně reflektovaném jevu, a sice nástupu lidových hnutí v Latinské Americe a jejich aktivismu směřujícím proti pravidlům prosazovaným Spojenými státy. Další dvě stať zachycují problematiku uprchlictví (Anna Morvernová) a dětské práce (Madeleine Leonardová). První prezentuje problematiku na pozadí terminologických označení (od „utečence“ přes „uchazeče o azyl“ až po „žadatele“), jež s sebou nesou i změnu obsahu a rostoucí negativní vnímání osob usilujících o vstup do cizí země a v určitém ohledu směřuje k diskurzivní analýze. Druhý text zachycuje jeden z nejdiskutovanějších fenoménů současného světa a ukazuje jej v určitých směrech novátorsky. Tradiční západní odmítání *jakékoliv* dětské práce je překonáno tvrzením, že tento problém nelze vnímat černobíle a že právo na práci patří k hojně hájeným principům, jejichž dodržování se domáhají především hnutí hájící zájmy pracujících dětí (s. 162). Zákaz dětské práce tak, jak jej prosazuje Západ, může být ve své podstatě kontraproduktivní a může děti uvrhnout do ještě větší beznaděje a chudoby. Poslední tematická kapitola je vyhrazena rozvojovému vzdělávání se zaměřením na praxi ve Velké Británii a Irsku. Jejím autorem je McCloskey, a je tedy pochopitelné, proč byla do knihy zařazena, byť jí lze úspěšně vyčíst, že soustředění na dva konkrétní příklady je nadbytečné a v jistém slova smyslu okrajové. Závěrečná pasáž publikace shrnuje kritiku neoliberalismu a jeho vlivu na rozvojová studia, což zcela koresponduje s charakterem knihy. Je třeba vyzdvihnout, že navzdory tomuto faktu není závěr pouhým opakováním již konstatovaného, nýbrž nabízí další argumenty na podporu knihy jako celku.

Slovenský překlad, který je předmětem této recenze, je rovněž doplněn o pátou kapitolu věnující se Nadaci Pontis, která zajistila překlad a vydání textu. Pro nerodilého mluvčího není snadné zhodnotit kvalitu překladu Ladislava Kubiše, nicméně s odbornými termíny je nakládáno správně a jejich překlady a významy se nijak neliší od zažitých označení. Za ne úplně šťastné považuji umístění odkazů na internetové zdroje přímo do textu,

což nepříjemně ruší jeho plynulost. Ačkoliv lze knize vytknout určitou zkratkovitost a v některých ohledech účelové vybírání argumentů na podporu kritiky neoliberálního řádu, jde ve všech ohledech o inspirativní dílo, které by nemělo uniknout pozornosti jak vysokoškolských pedagogů, tak studentů. Pro všechny bude informačně přínosným a částečně také provokujícím studijním materiálem, který vychází z jasných ideových pozic, a nabízí tak neotřelý pohled na některé zažité stereotypy.

Linda Piknerová